

הדף היומי

עלון יומי ללומדי הדף היומי יו"ל ע"י "מדרשית הדף היומי פ"ח"

מסכת בבא מציעא - דף פב

!!! מקום זה מיועד להנצחה !!!

עיונים על הדף

מדוע עוסק במצוה פטור ממצוות צדקה?

כמבואר בדברי הגמ' רבה ורב יוסף נחלקו בדיון שומר אבידה האם הוא כשומר חינום או כשומר שטר. בסברת רב יוסף שמוגדר כשומר שטר ביאר רש"י (ד"ה והכא) שהעוסק במצוה פטור מן המצוה דאי בעי לא יהיב ריפתא לעניא. כלומר שפטור ממצוות צדקה. בחלק מייסודות הדיון של עוסק במצוה פטור מן המצוה כתבנו בעיונים על הדף לעיל כט.

בגמ' בכתובות (מט, ב) מבואר שרבא קפה את רב נתן בר אמי כדי שיתן ד' מאות זוז לצדקה.

שאלו תוס' על אתר (ד"ה אכפיה), איך רבא קפה את רב נתן, הרי אין כפיה על מצוה שמתן שכרה בצדה, ונאמר על מצוות צדקה "כי פתוח פתח את ירך לו וכתוב כי בגלל הדבר הזה יברכך".

תוס' ג' תירוץ. א. כפו בדברים. ב. הסכימו ביניהם שיכפו הגבאים. ג. בצדקה יש אף לאו, ומחמת חילוקי אפילו של מצות עשה שמתן שכרה בצדה אין כפיה.

למדנו מדברי התוס' (במירוץ השלישי) שבמצוות צדקה יש בה אף לאו, שלכך יש בה כפיה. וכך פסק הרמב"ם (מתנות עניים ז, ב) "וכל הרואה עני מבקש והעלים עיניו ממנו ולא נתן לו צדקה עבר בלא תעשה שנאמר לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחריך האביון". א"כ שואלים גדולי האחרונים, אם במצוות צדקה יש לאוים כמבואר "לא תאמץ" ו"לא תקפוץ", מה שייך לומר שעוסק במצוה יהיה פטור מן המצוה מחמת שנפטור מצדקה לעני. האם מי שעוסק במצוה פטור מכל הלאוים שבתורה, בודאי שלא. א"כ מה החילוק מדוע ממצוות צדקה נפטור. ונאמר בכך כמה תירוץ, וכמה נביאים נתבאו בסגנון אחד.

כאשר הלאו עומד בפני עצמו, בודאי שאין בו פטור של עוסק במצוה פטור מן המצוה. אך כאשר הלאו בא לחזק את העשה, היות ונפטור מן המצוה מחמת הדיון האמור של עוסק במצוה פטור מן המצוה, א"כ לאו אין כאן. תירוץ זה חתמת האור שמח (הלכות יו"ט ג, ח) בקובץ הערות (ח, ט) באמרו ביה (א"ח סי' יג, ג) ובקה"י קידושין (לב). יסוד התירוץ נסמך על דברי הרמב"ן בהלכות מעקה, שאמרו בגמ' בקידושין (לד, א) מהם מצוות עשה שאין הזמן גרמא שנשים חייבות, ובין הדברים נאמר מצוות מעקה, שואלים הראשונים מה הענין לחייב נשים מחמת שזה מצוות עשה שהזמן גרמא, הרי במצוות מעקה יש אף לאו, ובאיסורים שווים הנשים לאנשים. מייסד הרמב"ן וז"ל, "ולי נראה שיעקיר מצוות עשה, שאין לאו שבו אלא לקיים העשה, דכתיב רחמנא "ועשית מעקה" תחלה, והדר "לא תשים דמים בביתך", כלומר לא תעכב מלעשות מצוה זו, ולאו שאין בו מעשה אחר אלא קיום עשה שבו הוא, ואלו היו נשים פטורות מעשה היו פטורות אף מן הלאו, שאין הלאו אלא קיום העשה". עכ"ל. מבואר בדברי הרמב"ן שכאשר התורה מצווה במצוות עשה, והסמיכה לה לאו לחזק את העשה, כאשר יש פטור על העשה ממילא נפטרים מלאו, לכך אם לא היה בידון שזה מצוות עשה שהזמן גרמא, היה צד לפטור נשים, וכאמור אין לחייב מחמת הלאו, היות ואין השורש בלאו כי אם בעשה. ה"ה למדו האחרונים הנזכרים, במצוות צדקה כאשר הלאו בא רק לחזק את העשה, אם יש פטור על העשה ממילא אין אזהרת הלאו עומדת במקומה.

בגליוני הש"ס (גדרים לג, ב) כתב שהיות אצורת הלאו האמורה בתורה זה "לא תאמץ" ו"לא תקפוץ" מבואר שיש כאן איסור על מחשבת הלב, איסור להימנע מלתת צדקה מחמת אימוץ וקשיות הלב, אך אם מחשבת מצוות צדקה מחמת רצון הבורא מחמת שהוא עוסק במצווה, אין כאן איסור.

(דברי הגליוני הש"ס קרבו לדברי השל"ה הקדוש בוני העמודים פי"ב, מאריך מאוד לבאר את דברי הפסוק בישיעיהו "והיה מעשה הצדקה שלום ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם", ובחלק האחרון של דבריו כתב השל"ה מהו הלשון "עבודת הצדקה", מדוע קרא הנביא למצוות הצדקה "עבודה". ומבאר, לרמז מה שעושה בפעולה שנתן הצדקה יפול עליו לשון "עשייה" שהוא עושה הצדקה, אך לקיים המקרא "לא תאמץ לבבך" וזה תלוי בלב, כי יכול להיות שנתן צדקה ורע ללב, מה שאין כך כשנתן בעין יפה ונתן הצדקה בלב שלם, אז וקראת הצדקה "עבודה", כמו שאמר הכתוב ולעבדו בכל לבבכם, ונמצא שרמז לנו שהצדקה וקראת עבודה על שם לא תאמץ לבבך רק יתנה בלב שלם, ממילא מי שלא ירצה ליתן צדקה כלל, בודאי עובר על לאו לא תאמץ לבבך.)

במילא בינה ביאר ע"פ דברי הש"ך (יו"ד, רג, ד) שלא בכל מצוות הצדקה נאמר לאו בנוסף לעשה, כאשר העני מתבייש לחזר על הפתחים חייב לתת לו כפי מחסרו ככל דיני מצוות צדקה וע"ז נאמר "כל הרואה עני מבקש והעלים עיניו ממנו ולא נתן לו צדקה עבר בלא תעשה שנאמר לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחריך האביון". אבל בעני המחזר על הפתחים מספיק לתת לו מתנה מועטת ואם לא נתן לו עובר על עובר על עשה ואין כאן לאו, וע"ז אמר רב יוסף את דינו שאם עוסק במצווה פטור מן המצוה.

בקובץ שיעורים (ב"ב אות מח) ביאר שעוסק במצווה פטור מן המצוה, אף פטור איסורים שעובר עליהם בדרך של שב ואל תעשה. היינו שלדבריו באמת בצדקה יש לאו בכל מקרה, ואם מונע מעצמו לתת לעני יעבור בלאו, אך כאשר הוא עוסק במצוה יש לו פטור אף על הלאו כיון שזה בשב ואל תעשה.

עוסק במצוה פטור מן המצוה בתפילה.

כפי שלמדנו עוסק במצוה פטור מן המצוה פטור אף ממצוות צדקה שיש בה לאו. כפי המבואר בשיטות שנזכרו לעיל. פעמים ובעת התפילה אוספים כסף לצדקה. כאשר האדם מתפלל לפני קונו ועומד קמי מלך הרי בודאי דינו שעוסק הוא במצוה ופטור מן המצוה. לקטנו מדברי הפוסקים מעט מהמקומות שראוי לתת בהם צדקה, ומהמקומות שראוי להיזהר מלהסיח דעת מן התפילה.

קודם התפילה: כתב המחבר (או"ח צב, י; וכן ביו"ד רמט, יד) טוב ליתן צדקה קודם התפילה. בכך החיים (רלב, ג) כתב שכן הוא לפני מנחה. וכתב (רלה, ד) שבמערב אין צריך ליתן. ובברכ"י כתב דמ"מ אם נותן מועלת ומינה. (בהלכות שלח"ט) כתב שהגדר לתת צדקה לפני התפילה אינו זוקא לתת לפני אלא כל חסד או הלוואת מעות. **בפסקי דזמרה:** כתב המ"ב (ס"ו צב, לו) שיש קהילות קדושות שנהגו לתת צדקה כשמגיע לפסוק והעושר וכו' ואתה מושל בכל. והביא עוד (נא, ט) שהאר"י ז"ל היה נותן צדקה במעומד ב"ואתה מושל בכל". **בזמן אמירת ק"ש:** בפרשה ראשונה ע"י בית ברוך על החיי אדם (כלל כא סק"ז) שיש לאסור. ובפרשה שניה מותר. **אמירת הלל:** בהלכות שלמה (תפילה פ"ז טע"ד סק"ה) לא טוב הדבר לאסוף כי ע"י כך מבטלים את המתפללים מתפילתם ומכוונתם. וכן בהלל ואפי' הלל דר"ח דאינו אלא מנהג מ"מ כיון שמרכיזין אין להפסיק. **קריאת התורה:** כתב במ"ב (צב, לו) שלא כהוגן לאסוף בקרה"ת דמתבטלין לשמוע קרה"ת ומעניית ברכו. **בזמן אמירת מי שברך:** אפי' בשבת הקילו כמבואר בשו"ע סי' שו.

סיכום הדף

נושא היום: מלווה ביתס למשכון. סבל ששבר את החבית

מבואר במשנה שאם הלווה על המשכון, הוא שומר שטר. **במלוה בשטר** לכו"ע אין הלווה יכול לכפור בהלוואה, והמשכון נועד לצורך גביה, **ולכן** מוגדר כשומר שטר על המשכון ואם אבד המשכון הפסיד המלווה. **בהלוואה שלא בשטר** ואבד המשכון, **לר"א**, נשבע ומשלם הלווה. **לר"ע**, אבד המשכון הפסיד המלווה. **מבואר** שר"א סבר שאין המשכון נועד לגביה ולכן הוא שומר חינום ופטור, **ושל"א** כדברי המשנה, **וכך** נוקטת הגמ' למסקנא. **ניסו לומר**, שר"א דובר באופן שנתן את המשכון בשעת ההלוואה ומטרתו לתזכורת ולא לגביה ולכן הוא שומר חינום. **במשנה מדובר** בשנתן את המשכון בזמן שנתבע את החוב א"כ המשכון נועד לצורך גביה והמלווה שומר שטר. **ודחתה הגמ'** שהרי בשיניהם מבואר לשון "הלווה על המשכון", היינו בזמן הלוואה. **מחלקת הגמ'** שבמשנה הלוואה הייתה של פירות, ומרווח המלווה שיקבל בתמורה מעות. אך **בברייתא** הוא שומר חינום כיון שההלוואה לכו"ע את מעות ואין המלווה מרוויח, ורבי שרבי יהודה חילק בין הלוואת פירות להלוואת מעות. ורבנן לא חילקו. **ודחו** שכל המשנה זה רבי יהודה. **ודחתה** שהרי יעלה שסתם משנה שלא כר"ע, שהרי בהלואות מעות במשנה מבואר שהוא שומר חינום, ובברייתא אמר ר"ע שהוא שומר שטר, **אלא** כאמור המשנה שלא כר"א.

כאמור נחלקו ר"א ור"ע בהלוואה שלא בשטר ואבד המשכון, **לר"א**, נשבע ומשלם הלווה. **לר"ע**, אבד המשכון הפסיד המלווה. **ניסו לבאר** שנחלקו בדינו של שמואל, אדם שהלווה וסבל גדול ונתן משכון שאינו שווה הרבה, אבד המשכון, אבד המלווה את חובו היות יכול על עצמו שאם יאבד המשכון יאבד את חובו. **לר"א** חלק על סברא זו. **ור"ע** סבר כסברתו של שמואל. **זוחה הגמ'**, אם המשכון לא שווה כסכום ההלוואה לכו"ע לא הפסיד המלווה וחילקו על שמואל. **אלא נחלקו** בשיטת רבי יצחק שאמר שבעל חוב קונה משכון, **לר"א** בעל חוב לא קנה את המשכון. **ולר"ע** קנה. **ומבארת הגמ'**, אם המשכון ניתן שלא בשעת ההלוואה לכו"ע את חוב קנה את המשכון כדברי רבי יצחק. ואם נתן את המשכון **בשעת ההלוואה נחלקו** בדיון שומר אבידה האם הוא כשומר חינום או כשומר שטר במחלוקת רבה ורב יוסף. **לדעת ר"ע** הוא שומר שטר מחמת שעוסק במצוה פטור מן המצוה ואם יבא עני יפטר מלתת לו צדקה. **לדעת ר"א** הוא שומר חינום. **ונוקטת הגמ'**, בשומר אבידה כולם יסברו כרב יוסף שהוא כשומר שטר, **ונחלקו במשכון**, שהמלווה זקוק לו, **לר"ע** יש לו מצוות הלוואה, גם כאשר משתמש במשכון ולכן הוא שומר שטר. **ור"א** סבר שאינו שומר שטר כיון שמתכוון להנאתו לשימוש במשכון ולא לצורך משאל הלוואה.

כאמור בדברי המשנה אמר אבא שאול שמתור להשכיר משכנו של עני ולפחות מסכום ההלוואה, **וביאר רב חנן בר אמי בשם שמואל** שכך ההלכה, ואף אבא שאול דיבר דזוקא בכלי שהרווח בהשכרתו רב, והפחת נמוך.

סבל שהיה צריך להעביר חבית ממקום למקום **ושברו**, בין אם הוא שומר חינום ובין אם שומר שטר ישבע ויפטר. **ר"א** אמר שכן הדיון אך צמה איך יכולים להיפטר בשבועה. **בברייתא למדנו**, סבל ששבר, **לשיטת ר"מ** בין שומר שטר ובין שומר חינום ישבע ויפטר. **לשיטת רבי יהודה**, שומר חינום ישבע ויפטר, שומר שטר חייב, כל שומר כדיונו. **לר"א** ישבע ויפטר ותמה איך זה יכול להיות. **ממה שאמר רבי מאיר** שנשבע ויפטר, מבואר שסבר שאדם שנתקל לא מוגדר כשפיעה, **ושל"א כדבריו** בדיון ששברה כדו ברשות הרבים ולא סילק את הנזקים, **לר"מ** חייב. **לרבנן** פטור בדיני אדם וחייב בדיני שמים, **והעמידו מחלוקתם** בנתקל האם פושע או לא. א"כ ר"מ סבר נתקל פושע. **לדעת ר"א**, נאמרו ב' שיטות בדעת ר"מ. **עוד תירץ לקמן (פג)**

דעת ר"א, שתמחה הוא הנידון של שבועה, **שומר שטר** ששברו שהרי אף בפשיעה חייב. **שומר חינום** נשבע שלא פשע, אבל במקום מישור קשה לומר שישבע שלא פשע. אף במקום מדורן, אם יש ראייה אין לו להישבע.